

УДК [786.8:78.071.2] (043.3)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/28.208928>

Ірина ЯЩЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2033-3155
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музичного мистецтва та хореографії
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Старобільськ, Луганська область, Україна) yasenkoi018@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЗИЦІЙНО-БАГАТОРЯДНОЇ АПЛІКАТУРИ БАЯНІСТА ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У ВИКОНАВСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Виконавська майстерність баяністів в останні десятиліття невпинно розвивається в контексті загально-академічного музично-інструментального мистецтва сьогодення, що є закономірним і природним явищем. Порівнюючи виконавство сучасних баяністів з майстерністю гри їхніх попередників, неважко відзначити як очевидний факт суттєве якісне зростання. Ці еволюційні зміни у виконавському мистецтві баяністів охоплюють майже всі його художньо-технологічні аспекти, насамперед виконавську естетику, музичне мислення, художню інтерпретацію, звукову якість, віртуозність, а також основний спектр засобів виконавського вираження, серед яких найважливіше місце посідає аплікатурна дисципліна. Сьогодні у виконавському мистецтві баяністів відбувається безперервне вдосконалення, покращення та кристалізація ігрових прийомів і засобів, отже, аплікатурний аспект, як і питання розташування корпусу (посадка), постановка інструмента, постановка рук, кількість рядів на баяні тощо перебувають в еволюційній динаміці. Тому природним сьогодні стає питання недосконалості традиційної аплікатурної системи, яка вже не є конкурентоздатною порівняно з більш прогресивною позиційністю. Розвиток аплікатурної культури значною мірою сприяє формуванню високотехнічного та стабільного музичного виконання в баянному мистецтві сьогодення, що є невід'ємною константою художньо-естетичного цілого. Аплікатура є засобом виконавської майстерності й не може функціонувати ізольовано від самого виконавського процесу як окрема художня одиниця. Будучи не тільки «способом розташування пальців під час гри», а й руховим процесом (пальців на клавіатурі), аплікатура підпорядкована анатомо-фізіологічним та психофізіологічним чинникам, які безпосередньо впливають на вибір і формування тих чи тих аплікатурних рішень. Усебічне дослідження цієї проблеми може істотно розширити знання баяністів у площині анатомо-психофізіологічного складника виконавського процесу та надати допомогу у виборі більш прогресивних принципів аплікатури, що своєю чергою раціоналізує як психологічні процеси мислення, так і рухові відчуття загалом.

Ключові слова: баян, клавіатура, позиційність, аплікатура, виконавець.

Irina YASCHENKO,
orcid.org/0000-0003-2033-3155
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Music Art and Choreography
of Luhansk Taras Shevchenko National University
(Starobelsk, Luhansk region, Ukraine) yasenkoi018@gmail.com

THEORETICAL FOUNDATIONS OF POSITIONAL MULTI-ROW FINGERING AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE PERFORMANCE PROCESS

In recent decades, the performing skill of bayanists has been constantly evolving in the context of the general academic musical instrumental art of today that is a regular and natural phenomenon. Comparing the performance of modern bayanists with their predecessors' skills of playing, the significant qualitative growth is not difficult to be noted as an obvious fact. These evolutionary changes in the bayanists' performing skill encompass almost all of its artistic and technological aspects, primarily performing aesthetics, musical thinking, artistic interpretation, sound quality, virtuosity, as well as the main range of means of performing expression, among which fingering occupies the most important place. A continuous improvement and crystallization of playing techniques and means is happening today in the performing arts of bayanists, therefore, the fingering aspect is in evolutionary dynamics, as well as the question of the location of the body, instrument placement, arm placement, number of rows on the bayan, etc. Therefore, the natural problem today is the imperfection of the traditional fingering system, which is no longer competitive compared to more progressive positioning. The development of the fingering culture contributes greatly to the formation of a high-tech and stable musical performance in the bayan art of today that is an integral constant of the artistic and aesthetic whole. Fingering is a mean of performing skill, not only a "way of finger placement during playing", but also a motor process (of fingers on the keyboard). Fingering is subordinated to anatomical, physiological and psychophysiological factors that influence the choice and formation of certain fingering solutions directly. A comprehensive study of this problem can significantly expand the knowledge of bayanists in the plane of the anatomic-physiological component of the performance process and assist in the selection of more progressive principles of fingering that in turn will streamline both psychological thought processes and motor sensations in general.

Key words: accordion, keyboard, positivity, fingering, performer.

Постановка проблеми. Сучасне музично-виконавське мистецтво, з його високим рівнем художньо-естетичних критеріїв, з одного боку, та постійним ускладненням оригінального репертуару – з іншого, вимагає від баяністів перманентного пошуку нових, більш прогресивних виконавських прийомів і технологій системного вдосконалення баянної методики. Покращення виконавської майстерності, збагачення репертуарного арсеналу та подальше накопичення педагогічного й науково-методичного досвіду взаємопов'язані та постійно впливають одне на одне в їхньому розвитку. Поява баянів з багаторядною правою клавіатурою (чотирирядною, п'ятирядною, а згодом і шестирядною) значно полегшила вирішення численних виконавсько-віртуозних завдань і розширила технічний потенціал баяністів, оскільки з'явилася нова можливість удосконалення аплікатурної дисципліни через активне залучення допоміжних рядів у процес гри.

Аналіз досліджень. У багатьох роботах, опублікованих в останні десятиліття, провідні методисти й баяністи-практики розглядали особливості чотири- та п'ятипальцевої аплікатури, пропонували власні думки щодо результативності використання того чи того аплікатурного способу (І. Алексєєв, 1968: 1), (Ю. Бай, 1998: 2), (В. Галактіонов, 1987: 3), (П. Говорушко, 1963: 4), (О. Дмитрієв, 1998: 5), (Ф. Ліпс, 1985: 6), (А. Осокін, 1962: 7), (В. Полетаєв, 1962: 8), (Й. Пуриц, 2007: 9), (М. Різоль, 1977: 10), (Ю. Ястребов, 1976: 11) тощо.

Тривалі теоретико-методичні пошуки музикантів-баяністів призвели до усталення п'ятипальцевої аплікатурної школи, яка своєю чергою прогресувала й ставала досконалішою аж до появи позиційно-багаторядної аплікатурної системи. Слід зауважити, що питання осмислення прогресивності та раціональності щодо використання виключно позиційної системи в баянному виконавстві ще не набули широкого впровадження, оскільки знаходяться в площині фахової полеміки між «консерваторами» й «новаторами».

Мета статті – визначити теоретичні засади позиційно-багаторядної системи баяніста та особливості її реалізації у виконавському процесі.

Виклад основного матеріалу. *Аплікатурна позиційність* у баянному виконавстві – це злагоджений системно-структурний принцип послідовного залучення пальців під час виконання звукоряду, що дозволяє баяністові логічно мислити аплікатурними позиціями, відчувати фізіологічну та психологічну свободу у вирішенні художніх завдань під час виконання музичного твору. Тобто

аплікатурна позиційність є синтезом природних ігрових рухів, контрольованих свідомістю та мисленням баяніста.

Найголовнішою характерною ознакою позиційності є послідовне розташування (рух) від трьох до п'яти пальців на клавіатурі. Послідовне використання двох пальців не вважають позицією.

Позиційні принципи аплікатури відкривають значні виконавські можливості та є універсальним засобом розвитку технічної досконалості виконавця-баяніста. Завдяки дублюванню на п'ятирядній клавіатурі сучасних баянів першого та другого рядів у виконавця з'являються можливості моделювати позиційні комбінації. З великої їх кількості необхідно відбирати оптимально раціональні аплікатурні послідовності, які сприяють адекватній передачі музично-художнього змісту, а, що найголовніше, відповідають таким вимогам:

- зберігають єдиний стиль аплікатури;
- завжди є природними та зручними під час гри;
- мають логічну структурну будову;
- прості для запам'ятовування.

Засвоєння комплексу основних аплікатурних формул відбувається за умови свідомого надбання навичок підбору аплікатури, які сприяють формуванню правильних (прогресивних) аплікатурних стереотипів у свідомості баяніста.

Слід пам'ятати, що перехід із непозиційної аплікатурної практики до позиційно-багаторядного методу позиційної аплікатурної системи на початку викликає деякі фізіологічні та психологічні складнощі, але разом із тим відкриває значні музично-технічні переваги. Обраний виконавцем шлях кардинальних змін щодо вибору аплікатурних принципів зумовлює суттєве технічне зростання протягом короткого часу, веде до психологічного розкріпачення, вільного володіння інструментом та стає запорукою його професійного успіху.

Отже, оволодіваючи навичками позиційно-багаторядної гри, баяніст отримує значні можливості й переваги, як фізіологічні, так і психологічні.

Фізіологічні переваги зумовлені анатомічною специфікою виконавських можливостей руки баяніста. Принцип позиційно-послідовного розташування пальців активізує ствердження позиційно-багаторядної постановки ігрового апарату на клавіатурі. Необхідними фізіологічними умовами утримання руки в позиційно-багаторядному положенні є такі: зберігання м'якості та еластичності ігрово-рухового апарату; природне положення опорно-рухового апарату й кисті на клавіатурі;

зібраність та фіксація кисті в одному ігровому положенні (позиції); урівноваженість опори всіх пальців; рівномірний розподіл м'язового навантаження в межах однієї позиції між усіма пальцями під час гри; рухів під час переходу з однієї позиції в іншу; виконання маневру зміни позиції одним імпульсом та єдиним рухом руки; чіткість і мінімальність амплітуди рухів пальців під час гри елементів позиційного комплексу, що нівелює зайві рухи та сприяє швидкості виконання.

Опанування позиційно-багаторядного аплікатурного методу має відбуватися за таких психологічних умов: усвідомлена й цілеспрямована реалізація рухових дій баяніста; мислення окремими позиціями, що спрощує сприйняття складності музичної послідовності до рівня простих аплікатурних блоків, виконання яких підкорено одному наказу свідомості, це надає баяністові можливість у найкоротший термін запам'ятати музичний твір і завдяки цьому досягти високого рівня автоматизації рухів ігрового апарату; структурне усвідомлення музичної фактури не за кількістю звуків, а за кількістю позицій (позиційних блоків) та позиційних серій, що дозволяє виконавцеві зосередити увагу на цілісності й баченні перспективи великої музичної думки; систематизація й уявна фіксація позиційних переміщень, яка розвантажує свідомість і надає психологічної впевненості й стабільності під час концертного виступу.

На перших етапах опанування позиційно-багаторядного методу баяніст може відчувати деякий дискомфорт, спричинений необхідністю подолати такі труднощі: постановка рук, вагове відчуття, переміщення ігрового апарату вздовж клавіатури, мислення позиційними структурами. Тому треба враховувати й усувати можливі помилки та вади, які з'являються під час ігрового процесу. Характерними помилками в процесі вироблення навички гри позиційно-багаторядним методом виявляється: стан напруги ігрового апарату; занадто високе положення кисті; прогинання ігрового апарату (кисті) в зап'ясті; невиправдана зміна положення кисті (розворот) у разі зміни позицій; несвоєчасна підготовка до маневру позиційних переміщень; різний ступінь підйому пальців у процесі ігрового руху в позиції; неточне попадання в центр клавіші під час позиційного руху пальців; прогинання, вирівнювання пальців або їх зайве загинання; мислення короткими аплікатурними поєднаннями (менше одного позиційного).

Реалізація позиційно-багаторядного аплікатурного методу відбувається за умови усвідомлення злагодженого функціонування його складових елементів, до яких належать: внутрішньопозицій-

ний (інтервальний) крок, види позицій (вузька, широка, напівпозиція, однорідна, змішана), позиційний аплікатурний блок (комплекс), позиційна серія, позиційна модель (фігура), різноспрямовані клавіатурні вектори (ігрові напрями), позиційні формули, що реалізуються в умовах аплікатурно-позиційного мислення та природного руху ігрового апарату.

На основі опанування позиційно-багаторядного аплікатурного методу, зокрема вироблення навички аплікатурно-позиційного мислення, стає можливим визначити *основні принципи раціонального підбору аплікатури*, які сформуємо такими постулатами: системність; логічність; цілісність; зручність.

Застосовуючи принципи раціонального підбору аплікатури під час опанування музичного твору, слід дотримуватися таких правил:

1. Необхідно проаналізувати аплікатурні рекомендації, які надає автор або редактор. Сліпо виконувати авторські побажання нерозумно, оскільки часто рекомендовані аплікатурні рішення бувають нелогічними й незручними.

2. Уперше переглядаючи музичну фактуру, виконавець виявляє найбільш складні технічні уривки, виставляє аплікатуру у виявлених складних місцях та перевіряє в поєднанні із суміжними фактурними фрагментами.

3. У пасажах слід дотримуватися принципу позиційності (послідовне використання пальців), на опорні акцентовані звуки підбирати пальці з максимальною автономією рухів (сильні пальці), у схожих фактурних фігурах зберігати єдиний аплікатурний стиль (тотожні аплікатурні схеми).

4. Раціональність та оптимальність аплікатурного варіанта перевіряють грою уривка у швидкому темпі. Складний епізод відпрацьовують у швидкому темпі найбільш зручним аплікатурним варіантом, «прив'язаним» до попереднього й наступного музичними уривками. У разі винайдення та апробації оптимально-раціонального варіанта його записують у нотах.

Вибираючи раціональну аплікатуру на багаторядному баяні, слід пам'ятати про усунення деяких характерних помилок (особливо це стосується виконавців, що переходять із традиційної аплікатурної системи до позиційно-багаторядної), які полягають у такому:

- недосконале знання структурної організації четвертого та п'ятого рядів клавіатури багаторядного баяна та усвідомлення їхньої функції виключно як допоміжних;
- мислення трирядністю (аплікатурно-структурні комбінації в умовах трьох рядів);

– часті підкладання та перекладання пальців, що є характерним для традиційно-непослідовного принципу аплікатури;

– невідповідність принципу природного розташування кисті на клавіатурі, за якого довгі пальці грають на дальніх рядах, короткі – на ближніх;

– невиправдані раптові зміни аплікатурного варіанта під час гри вже після знайденого та опанованого оптимального рішення;

– виявлення й реалізація раціональної аплікатури в музичному матеріалі має фрагментарний, а не системний характер;

– вибір аплікатурного варіанта не фіксують у музичному тексті.

Виявляючи раціональну аплікатуру в різних типах фактурних побудов (одноголосні послідовності, арпеджовані пасажі, пальцеві репетиції, подвійні ноти, акордові сполучення, стрибки, поліфонічний виклад), необхідно виконувати такі загальні вимоги:

– неухильно дотримуватися основних аплікатурних принципів позиційно-багаторядного методу;

– зберігати єдиний принцип (аплікатурний стиль) у тотожних звукових будовах,

– утримувати незмінне положення кисті на клавіатурі під час виконання позиційного блоку;

– контролювати мінімальність амплітуди рухів пальців у позиції та під час її зміни;

– дотримуватися рівноцінного залучення всіх пальців у гру;

– завчасно передбачувати аплікатурні зміни у звукових послідовностях;

– тримати рівноцінний контакт усіх пальців із клавіатурою;

– позиційні блоки змінювати за принципами «стрибкового руху», перекладання та підкладання пальців.

Наукова новизна статті в тому, що вперше виявлено теоретичні засади позиційно-багаторядної аплікатури та їх реалізація у виконавському процесі.

Висновки. Дослідження теоретичних засад позиційно-багаторядної системи баяніста та особливостей її реалізації у виконавському процесі призвело до таких висновків. Основними теоре-

тичними засадами баянної позиційно-багаторядної аплікатурної системи є:

– формування навичок раціонального підбору аплікатури, що відбувається на основі позиційно-багаторядного методу та його основних компонентів: аплікатурно-позиційного мислення, фізіологічно природних ігрових рухів, позиційно-багаторядної постановки ігрового апарату, а також за умови використання основних принципів раціонального підбору аплікатури, тобто системності, логічності, цілісності та зручності виконання в процесі відтворення музичного матеріалу;

– переходячи з традиційної аплікатурної системи до позиційно-багаторядної та вибираючи раціональну, художньо обґрунтовану аплікатуру на багаторядному баяні, виконавець повинен пам'ятати та усувати характерні помилки й недоліки;

– виявляючи оптимально раціональну аплікатуру в різних типах фактурних побудов (одноголосні послідовності, арпеджовані пасажі, пальцеві репетиції, подвійні ноти, акордові сполучення, стрибки), баяніст повинен дотримуватися загальних вимог, які ґрунтуються на принципах позиційно-багаторядного методу, та дотримуватися їх;

– основні вимоги до раціонального підбору аплікатури для лівої руки, незважаючи на її деякі функціональні особливості, є тотожними принципам підбору аплікатури для правої руки, тобто використання засад і правил позиційності гри є головними показниками доцільності у виявленні оптимальних рішень аплікатури;

– усвідомлення злагодженого функціонування складових елементів аплікатурно-позиційного методу, до яких належать: внутрішньопозиційний (інтервальний) крок, види позицій (вузька, широка, напівпозиція, однорідна, змішана), позиційний аплікатурний блок (комплекс), позиційна серія, позиційна модель (фігура), різноспрямовані клавіатурні вектори (ігрові напрями), позиційні формули;

– трансформації та зміни аплікатурних рішень відбуваються залежно від різновидів фактури твору та комплексу застосованих музично-виражальних засобів (артикуляція, фразування, метроритм, інтонування та агогіка).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев И. Д. Методика преподавания игры на баяне. Москва : Музгиз, 1968. 126 с.
2. Бай Ю. М. Багатофакторний аналіз психологічних механізмів віртуозної швидкості (побіжності) техніки баяніста. *Актуальні напрямки розвитку академічного народно-інструментального мистецтва* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 1998. С. 16–21.

3. Галактионов В. Особенности двигательной ориентации на клавиатурах при исполнении современных сочинений на баяне. *Сб. тр.* Москва : Изд-во ГМПИ им. Гнесиных, 1987. Вып. 95. С. 75–104.
4. Говорущко П. И. Основы игры на баяне. Ленинград : Гос. муз. изд-во, 1963. 78 с.
5. Дмитриев А. И. Позиционная аппликатура на баяне. Санкт-Петербург : Союз художников, 1998. 22 с.
6. Липс Ф. Р. Искусство игры на баяне. Москва : Музыка, 1985. 158 с.
7. Осокин А. В. Пособие для исполнителей на баяне с пятирядной правой клавиатурой. Москва : Сов. композитор, 1962. 51 с.
8. Полетаев А. И. Пятипальцевая аппликатура на баяне. Москва : Сов. композитор, 1962. 27 с.
9. Пуриц Й. Г. Гра на баяні : метод. ст. / перекл. з рос. О. В. Постумент. Тернопіль: Навчальна книга, Богдан, 2007. 232 с.
10. Ризоль Н. И. Принципы применения пятипальцевой аппликатуры на баяне : моногр. Москва : Сов. композитор, 1977. 297 с.
11. Ястребов Ю. Г. Современные принципы баянной аппликатуры : автореф. дис. ... на соиск. учен. степ. канд. искусствоведения : 17.00.02. «Музыкальное искусство» Ленинград, 1976. 19 с.

REFERENCES

1. Alekseyev I. Metodika prepodavaniy igry na bayne [Methods of teaching accordion playing]. Moscow: Muzgiz, 1968. 126 p. [in Russian]
2. Bai Y. Bagatofactorniy analis psihologichnyh mehanizmv virtuoaznoy shvidcosty tehnic bayanista [Multifarious analysis psychophysiological means consummate technic button accordion player]. K., 1998. pp. 16 – 21 [in Ukraine]
3. Galaktionov V. Osobennosti dvigatelnoy orientazii na klaviaturah pri ispolnenii sovremennih sochineniy na bayane [Features of motor orientation on keyboards when performing modern compositions on the accordion] / Zb. sciences. pr. – Part 95. M. Gnesins Russian Academy of Music, 1987. pp. 75 – 104 [in Russian]
4. Govorushko P. Osnovi igry na bayne [Basics of playing the accordion]. L.: State music publishing house, 1963. 78 p. [in Russian]
5. Dmitriev A. Pozisionnaya aplicatura na bayani [Positional fingering on the accordion]. Saint Petersburg: Union of artists, 1998. 22p. [in Russian]
6. Lips F. Iscusstvo igry na bayani [Art of playing in the accordion]. M.: Music, 1985. 158 p. [in Russian]
7. Osokin A. Posobiye dlya ispolniteley na bayane s pyatiryadnoy pravoy klaviaturoy [Manual for performers on the accordion with a five-row right keyboard]. Moscow: Sov. kompozitor, 1962. 51 p. [in Russian]
8. Poletaev A. Pytipalyzavay aplicatura na bayani [Five-position fingering on the accordion]. Moscow: Sov. Composer, 1962. 51 p. [in Russian]
9. Purits J. Gra na Bayani [Play on the accordion]. Tr. in Rus., T: Navchalna kniga, Bogdan, 2007. 232 p. [in Ukraine]
10. Rizol N. Prinzipy primeneniya pytipalyzavay aplicaturi na bayani [Principles of using five-finger fingering on the accordion]: Monogr. M.: Sov. composer, 1977. 297 p. [in Russian]
11. Yastrebov Y. Sovremenniye principi bayannoy applicatury [Modern principles of accordion fingering]: Extended abstract of candidate's thesis. L. 1976. 19 p.[in Russian]